

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 15.04.2023
Published /Yayınlanma 31.07.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(97),1574-1585

10.5281/zenodo.8209976
Araştırma Makalesi
ISSN: 2459-1149

Prof. Dr. Tolga AKALIN
<https://orcid.org/0000-0002-0313-9847>
Giresun Üniversitesi, Görele Güzel Sanatlar Fakültesi, Giresun / TÜRKİYE

Mehtap KURT
<https://orcid.org/0000-0001-9758-1902>
Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara / TÜRKİYE

Algı Fenomenolojisi Bağlamında Güncel Sanat Nesnesinin Ahımlaması

Reception of Current Art Object in The Context of Perception Phenomenology

ÖZET

Tarih boyunca algı, duyuşal deneyimlerden etkilenerek değişmiş, dönüşmüş ve farklı biçimlerde anlam ve kavramlar üretmek pek çok düşünsel verinin temelini oluşturmuştur. Fenomenolojinin özel bir alanı olan duyuşal deneyim ve estetik deneyimin algısal yapısı üzerinde Husserl'e başlayan daha sonra Heidegger ve Merleau-Ponty tarafından fenomenolojik bilinç kapsamında devam eden düşünce yapısı sonuçta felsefi bir disiplin oluşturmaktadır. Heidegger ve Merleau-Ponty kendilerine has yaklaşımlarıyla geliştirdikleri fenomenolojinin estetik kazanımlarının algıdaki deneyimlere yansımalarının nasıl olabileceği üzerinde durmuşlardır. Algıdaki kavramların "askıya alınması" ile nesnelere özünün açığa çıkarılması, algıya yansımaları, fenomenoloji ve estetik temel düzleminde nasıl bir bağa sahip olduğunun tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda estetik deneyim ve estetik beğenin fenomenolojiyle güncel sanat nesnesine nasıl bir yorum getirilmesi gerektiği hususunda özel bir problemi ortaya koymuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Algı, Estetik, Güncel Sanat Nesnesi.

ABSTRACT

Throughout history, perception has, being affected by sensual experiences, changed, transformed, and, generated different forms of meanings and concepts, built a basis for many intellectual data. The mindset started by Husserl on the perceptual nature of sensual experience and aesthetic experience, and later continued by Heidegger and Merleau-Ponty within the scope of phenomenological consciousness creates, after all, a philosophic discipline. Heidegger and Merleau-Ponty have dwelled on how the reflection of the aesthetic gains of phenomenology they have developed through their own approaches could be. They, by "suspending" the concepts in perception, have tried to uncover the essence of the objects, their reflection on perception, and determine how they are connected in the plane of phenomenology and aesthetic basis. They have also presented a special problem of how the current art object should be interpreted using the phenomenology of aesthetic experience and aesthetic admiration.

The subjects addressed throughout the research are studied using descriptive methods. In the research, the audience/viewer is discussed specific to the art object in the perspective of the approaches to the perception phenomenology and art object, and judgments on the data found are presented in the conclusion section.

Keywords: Phenomenology, Perception, Aesthetic, Current Art Object.

1. GİRİŞ

Sanatın ahımlamasındaki öncül/ilksel sanat nesnelere estetik deneyimle algılanmasını yönlendiren sürecinin içinde çeşitli değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenler İnsan dünyayı anlamlandırmasını ve betimlemesini temel alan fenomenoloji akımında da kendisini çeşitli biçimlerde göstermektedir. Nesnelere (sanatsal bağlamda) algılanmasında salt öze ya da özsel ilkeye ulaşmak için doğal (durum) tavrın karşısına fenomenolojik tavır yerleştirilerek duyumun neliğine ilişkin incelemelerden ayrılmış bir durumdadır. Görme ve görünen şeylerin duyularla algılanmasıyla ilintili olan fenomenoloji için önce ve sonra duyum ile deneyime vurguda bulunur. Bu da deneyimle görünüşe gelen şeyin özüyle ilgilidir.

Nitekim Husserl görünen ve deneyimlenen dünyaya ve var olan her şeye bakışın ön yargıları oluşturulan varsayımlarla algının oluştuğunu tespit etmektedir. Husserl'in doğal tavır ya da deneyime önsel diye adlandırdığı bu tavrın tüm şeylerin özündeki gerçeği/hakikatin ortaya çıkmasına engel olarak algının buğulanmasına neden olduğunu iddia etmektedir (Husserl, 2010:67,69). Gerçek öze ulaşmak hedefleniyorsa doğal tavrın ve özellikle fenomenolojik tavrın ne biçimde ölçüldüğü bu ölçüde ne gibi farklılıklar ortaya konulduğu tespit edilmesi gerekmektedir. Öyle ki diğer bütün sanat nesne ve kavramların aynı bağlantılar üzerinde bir ilişki kurularak açıklanması sağlanabilir. Bu doğrultuda fenomenolojinin doğru anlaşılması ve yeterli biçimde açıklanması için nesnellüğün temel alındığı görüşlerin bilimsel bir yöntemle tespit edilerek bütün kavramlar üzerinde aynı etkiyi sağlayacak bir metot geliştirilmelidir (Şan, 2017:78). Ancak bütün kavram ve olgular üzerinde ortak gerçeklik tanısı fenomenoloji algısıyla farklılıklar

kavranabilir ve içerdiği anlamlar doğrultusunda yeni yaklaşımlar geliştirilebilir. Fenomenolojik yaklaşım ön yargılar ve varsayımlarla arındırılmış bir biçimde bilinçteki ve algıdaki bugünün temizlenmesi ve arınması ara yüzlerin deneyimlerden soyutlanmasıyla fenomenolojik tavır ortaya çıkmaktadır. Buna göre de transandantal fenomenoloji bir kişinin bilinçli olma durumundaki öznellikte fenomenleri algılamayı değil saf bilincin/ saf ben'e doğru fenomenlerin özlerini koşulsuz bir açıklama¹ sağlar (Husserl, 2010: 103). Bu açıklım fenomenoloji de algılama sürecindeki öznenin farkındalığı ve aktifliği, bilincin dışına çıkar. Algılama edimi algıya dahil olan her türlü fenomen ve duyum araçlarının, stimülasyonu canlandırıcı edimi ve etkisiyle birlikte hayata geçer. Algılayan özne artık algıladığı şeylerin farkında olarak neyi, nasıl ve hangi araçlarla algıladığına odaklanır ve böylece aktif bir edimle kavram ve nesnelere irdelemeye başlar. Fenomenler ise bu evrede farkındalıklı bir yönelme ile kendini algılayıcı konuma taşır bu da irdelemeye yönelik algıda öncül yargıları barındırmazlar. Başka bir ifade ile aktüel algının irdelenmesi fenomen algıyı bir çerçeveye sınırlamak değil öze doğru yönelişle özgürleşmektir. Husserl, Heidegger ve Merleau-Ponty bu doğrultuda estetik algıyı fenomenolojiden bağımsız olarak düşünmemelerine rağmen herhangi kuramsal çerçeve oluşturmamışlardır. Sadece estetik algı ve fenomenolojik algı bağlantısı, algıda özsellik ve estetik duyumdaki ortak deneyime önsel kavramlar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Husserl'in fenomenolojinin sanat ve estetik algı bağlamında kazanımları yansıma (apparaître) sorusu ve ardından Heidegger ve Merleau-Ponty'nin duyuşal ve estetik deneyim aralarındaki bağlantı ele alınmış ve geliştirilmiştir (Şan, 2016:56-57). Birbirini takip eden süreçlerde Husserl'den hemen sonra Merleau-Ponty sanat fenomenolojisi üzerinde yoğunlaşması ve gelişimine olanak sağlarken "ifade" teorisiyle sanatın "temsil" nesnesinin konumu ve onu algılayan alımlayıcının temsil rejimi üzerindeki transandantal deneyimini ilişki odağı haline getirmiştir. Sanat nesnesinin yarattığı estetik deneyim algı ile kapalı ve sonlu varlığın konumunu epokhe ile aşmayı hedeflemiştir. Sanat ile fenomenolojinin arasında kurulan paralellik, fenomenolojinin kendi kendine dayandığı, kendi kendini temellendirdiği düşünce de görülebilmektedir. Bu bağlamda algının nesnelere özünü nasıl açığa çıkardığı, algı dünyasına yansıtıldığı, ne gibi bir rol oynadığı, estetik ile fenomenolojinin temelde nasıl bir bağa sahip olduğu ve estetik deneyimin fenomenolojiyle, sanat nesnesi nasıl var olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın motivasyonu algı fenomenolojisi ve interaktif güncel sanat odaklı yaklaşımlarla sanat nesnesi üzerine yeni bir okuma, yorumlama, deneyimleme yöntemini geliştireceğinin ve bu yaklaşımın yeni bir sanat değerlendirilmesi, eleştirisi felsefesi bağlamında görsel algı uyaranların yorumlanması temel alan yaklaşımın boşluğu oluşturmaktadır. Bu boşluğu doldurmak adına güncel sanat nesnesinin malzeme algısı ve duyuşal algı/deneyim odağında bir arada ele alınabilirliğini fenomenolojik bir yaklaşım ile araştırma fikri, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın, algı fenomenoloji ve estetik deneyim odaklı bir süreç ile güncel sanat nesnesiyle kurulan ilişki, etkileşim ve ilişki sellik üzerinden şekillenen bir sanat tanımı bağlantısı ve bu çerçeve üzerine interdisipliner bir eleştiri yaklaşımı geliştirmek hedefidir. Böylelikle yenilikçi bir sanat eleştirisi ve fenomenolojik bir sanatsal yaklaşıma zemin oluşturmak amaçlanmaktadır. Ayrıca algı fenomenolojisi ve farklı malzeme ve teknikle oluşturulan güncel sanat nesnesi üzerinde alımlayıcı algının betimlemesi bir esere eleştiri getirildiğinde, alımlayanın algısının tanımı altında yeni bir bağlam oluşturulabilir mi?" sorusuna verilebilecek cevapları araştırmak amaçlanmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Algı ve alımlama kavramları konusundaki farkındalığın artması süreci, bilgiyi, durumu, belirli bir zaman tetikleyicisine sabitleyerek, başka bir algının anlamlandırmaya sunulan, sanat nesnesinin anlaşılması ve yorumlanması noktasındaki azımsanmayacak önem, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda güncel sanat nesnelere, anlamlandırılması sürecinde, alımlayıcı algısı ve fenomenoloji algısı dinamiklerinin, görsel öğelerin altında yatan ve anlatıma yön veren başat birer girdi oldukları görülmektedir. Bu çalışmada algının şeylerin özünü nasıl açığa çıkardığı, algının dünyanın yansıtılmasında ne gibi bir rol oynadığı, estetik ile fenomenolojinin temelde nasıl bir bağa sahip olduğu ve estetiğin fenomenolojiyle, sanat eseriyle nasıl var olduğu bilgilerini ortaya çıkarmak açısından önemlidir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Algı Fenomenolojisi Bağlamında "Güncel Sanat Nesnesinin Alımlanması" konusu ayrıntılı bir inceleme ve bütünsellik ile ele alınması ve çözümünde anlamsal aktarımın derinliğine ilişkin problemin kökenine odaklanılmıştır. Burada ki en önemli sorunlardan biri de sanat nesnesinin alımlayan öznenin iletiyi doğru

¹ Bir konuyu, bir durumu bütün yönleriyle ele alarak derinlemesine inceleyip açıklama durumu.

algılanmasına ilişkindir. Bu halde artık bir sanat nesnesinin adeta bir dil gibi yapılandırma sürecinden geçtiğini söyleyebiliriz. Dil içerisinde nitelikler ve nicelikler dünyasını nasıl ki kendi bünyesine barındırıyor ise sanat nesnesini içerdiği katmanlı yapılarda paralel bir yol izler. Bütünüyle doğru anlamlandırılma üzerine kurulu olan sanat nesnesinin alımlama deneyimi yeni malzeme ve teknikle fenomenolojik algı bağlamından yeni bir alımlama eleştirisi oluşturulur. Burada nesneyle ben veya öteki olanın (estetik obje) dünyasıyla farkında olmadan sürekli bir iletişim hali meydana getirmektedir. Bir estetik nesne bir sanat nesne bağlamında yorumlanırken, alımlayanın, kendi zihnine yönelerek diyalektik bir süreç içinde olması beklenmektedir. Diğer yandan yaratıcı nesne esnasında bağlı yeni kavramlar ve olgular, izleyicinin zihnine yönelir ve diyalektik süreç sonunda temel algı yargıları ve yargıya vararak yeni sanat nesnesi tanımı nesneye aktarılır. Bu bağlamda araştırma betimsel bir araştırmadır. Araştırma, literatür tarama yöntemi ve betimsel yöntem kullanılarak yürütülmüştür.

5. FENOMENOLOJİNİN KLASİK FELSEFEDEN AYRIMI

Fenomenoloji 20. yüzyılın başında Edmund Husserl tarafından felsefi bir disiplin olarak ortaya konmuştur. Düşünsel bir metodoloji olarak ele alınan fenomenoloji, var olan kavramların derinlemesine bir inceleme yöntemi gerektiğini savunan bir akımdır. İlk olarak kavramda adı geçen fenomen sözcüğü, dolaysız bir biçimde verilmiş betimlemeye dayanan bir yaklaşımdır. Terim bilim ya da görüngülerin bilimi olarak da adlandırılmaktadır. Temelde fenomenoloji evrenseller ve evrensel dayanakların varlığını sorgulayan felsefi bir yöntemdir. Bu felsefi yaklaşıma göre gerçeklik bilinç tarafından üretilir bundan dolayı da gerçeklik /doğru kavramı bireylere göre farklılık gösterebilmektedir. İşte bu yaklaşım farklılıkları özsel/ temel bir ilkeye dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Özellikle 20. yüzyıl sonları başlarında Husserl fenomenolojisi nesnel olay ve olguları süjeye indirger, böylece algılamada aklın ve mantığın yetersiz kalacağını ileri sürerek irrasyonalist alanda temelleri atılır. Husserl klasik felsefe anlayışından ayıran temel unsur hakikat ve gerçeklik kavramlarını ele alış biçimidir. Klasik anlamda gerçeklik kavramı öznel ve değişken olarak tanımlanırken fenomenolojideki – fenomene karşılık gelmektedir. Hakikat kavramı ise öznel ve değişkenlik göstermeyen olarak tanımlanır ve fenomenolojide “öz” kavramına denktir (Levinas, 2016:18).

Diğer taraftan klasik felsefede gerçeklik ve hakikatteki değişkenlik bağlamında farklılık gösterdiğini ileri sürmektedir. Ancak fenomenoloji; hakikatin en az gerçeklik kadar değişken olduğu üzerinde durur ve bu farklılığa itirazı bulunmaktadır. Platon’un “mutlak öz” kavramını “gerçeklik” olarak ele alan klasik felsefe, fenomenolojideki karşılığı görünen bir varlık olarak nitelendirilir ve kendini duyularla gösteren bu varlık tamamen bir fenomen olarak açıklanmaktadır. Bu hususta fenomenoloji Platonculuk gerçekliğinde, “özlere” doğru bir eğilim göstermesinin yanında bu özleri varoluşsal temellere dayandırması ile ayrılmaktadır. Merleau-Ponty’e göre, fenomenoloji Platonculuk ve ampirizm arasında bir noktada yer almasına rağmen her iki tropizme de yerleşmemektedir (Merleau-Ponty,2017a). Husserl ilk defa fenomenolojide deneyimi kapsamı dışında bırakarak, doğal durumda duyuları temel alan ampirik algıyla deneyimin araç sallaştırıldığını vurgulamaktadır. Doğal durumdaki algıdaki gerçeklik sadece deneyimden arınmış bir yaklaşım ile öz algısına erişebilmektedir. Fenomenoloji daha önce deneyimdeki temsil ile ilgili duyulara dayanan algıdan arındırılmakta ve deneyim ile saf öze ulaşamayacağı belirtilmektedir. Doğal durum/tavırda özne “şey” ile dolaysız bir bağ kurarak doğrudan onu önce duyumsar, algılar, kavrar ve en son öğrenerek süreci tamamlar (Husserl,2010:15). Platon gerçeğin bilgisine ilişkin güvenilir dayanakların öznenin duyumsal olarak elde ettiği verilerden algı yetisinin sınırlarını aştığı anlaşılmaktadır. Duyusal algının görüş ve hareketin içecekliyi göreliliklerin inancını yansıtmaktadır. Bu da gerçek bilginin kalıcılık özelliği taşıması gerekliliğini göstermektedir. Platon; dış dünyada bulunan şeylerin doğrudan algıya iletilmesiyle duyularla gerçek bilgiye ulaşamayacağını, ancak öznenin bilişsel süreçleri neticesinde ortaya çıkan bilgiyle gerçekleştirebileceğini öne sürmektedir (Copleston, 1985: 36).

6. ALGI FENOMENOLOJİSİ

Antike’den bu yana duyu ve algı üzerine, din, felsefe, bilim ve sanat incelemeleri odaklı çalışmalar; deneyim, yaratım, bilinç ve bilgi gibi çeşitli kavramlar üzerine yoğunlaşarak duyu, duyum, duyumsama, algı ve algılama kavramların üzerinde fikirler üretmiş ve geliştirmişlerdir. Bu kavramlar felsefe bağlamında yorumlanırken, araçsal ve materyal nitelikler olarak sanatsal ifadelerden ve yaklaşımlardan yararlanıldığı görülmektedir (Erzen, 2011: 20). Dolayısıyla bu durum felsefe ve sanatı sürekli birbiriyle etkileşim içinde olan döngüsel bir etkide tutmaktadır. Özellikle “varlık”, “verilmişlik” “gerçeklik” ve “hakikat” gibi kavramlar sorgulanırken sanatın yaratım alanları, sanatın nesnesi ve yaratım sürecine değindiği fark edilmektedir. Bu karşılık ilişki fenomenoloji, doktrinlerinin yakınsak karşılıklı onayı için

estetik, sanat, sanatın yaratım aşamaları ve sanat nesnesi gibi alanlardan sıkça faydalanmaktadırlar (Şan,2016:64,65). Merleau-Ponty, fenomenolojiyi açıklarken amaç bir açıklama getirmekten çok bir betimleme yöntemi ile ifade etmeyi öne çıkarmayı hedefler. Betimlemeyi yapabilmek adına algının meydana getirdiği kavramları zemine oturturmak gerektiği vurgulamıştır. Çünkü algı alanı, sürekli yansımalar, defolar, çatırtılar ve değişken dokunsal ve duyuşal izlenimlerle doludur. Bütün duyuşal deneyimler ve edimlerin birbiriyle kesiştiği ve birleştiği zemin algıdır (Merleau-Ponty, 2016: 8). Algısal edimlerinin hepsi dünyayı kavradığımız deneyimlerimizle mümkündür. Algının en zemininde ise “beden” bulunur. O burada yani dünya bir mekandır. Hem gören hem de görünür durumdadır. Her şeyden önce var olan bir dünya ve varoluşun dünyada olmasına bağlıdır. Her şeyin özünü ise bu varoluşsal yerleşik bedenle algılarız. Kant ile başlayan bu süreçte dünya özneye içkin iken, Husserl’e göre tam tersine özneye dünyayı sunar, özne dünyalığı deneyimleriyle tanımlar ona yönelik bir aşkınlık içerir. Merleau-Ponty’i ise bilicinin temeline dilsiz deneyimin yaşandığı döneme kadar götürmektedir. Şeylerin, nesnelere kavramları, sözcük anlamları zemine kök tensel dilin en ilkel sessiz dönemlerine dayandırmaktadır. Şeylerin, nesnelere ve varlıkların özlerini aramak ilksel özsel olanı da aramak olarak ifade eder (Merleau-Ponty, 2016:34). Şeyler ve nesnelere kavramları süreklilik ve zamanlılıktaki akışla birbiriyle bağlanmış en temel şey kendi olmaktan çıkarılmıştır. Bu nedenle her şeyden önce dünya algılanır ve dünya algısını betimlemek ise algıya yönelik doğru adımdır. Şeyleri, verilmiş olanları baktığında ilk görülen şeyler algılanır daha sonra algıladıkları şeyler hakkında bir düşünsel yorum ve çıkarımda bulunur. Algıladığı şeyin gerçekliğini, özünü ise deneyimden aramaktadır. Yani özü algıda aramaktır (Şan,2017:71) . Fenomenolojik boyutta Husserl merkeze yerleştirdiği “öz” kavramı bir nesnenin kendisi ne ise onu o yapan herhangi bir niteliğinden önce bu niteliği anlaşılır ve olanaklı kılan zorunlu yapısına bakılmalıdır. Fenomenolojinin ele aldığı konular deneyimsel ve algısal nesnelere dünyasının tam tersi nesnelere özüne yöneliktir. Genellikle bir nesneyi duyumlarımızla kavrarız ve bunlar deneyimle ele edilen verilerdir. Oysaki nesneyi tüm duyuşal verilerden arındırırsak geriye sadece nesnenin ideası kalır bu da nesneye niteliklerini veren düşünsel özü ortaya çıkarmaktadır. Yani nesneyi, özneye bildirilen duyuşal niteliklerinden, dokusundan, sertliğinden, renginden, mekanda kapladığı hacminden soyutlanırsa geriye kalan görüngüye (fenomen) atfedilen şey ise özdür. İşte fenomenoloji bu şeylerin/nesnelere özlerini aramaktadır (Konak, 2012: 8). Fenomenoloji şeyin özüne ulaşmak adına ilk olarak deneyimlenmiş olay ve olgular sonucunda öğrenilmiş her türlü yargıdan soyutlanmak, şeyle ilgili yargıyı koymaya neden olan nesneyi tanımlayan her ortamdan öznenin uzaklaşması gerekmektedir.

Bahsi geçen bu uzaklaşma ve yargıdan arınma Husserl fenomenolojisinde epoke (paranteze almak/ askıya alma) olarak tanımlanmaktadır. Verili olanın algısının yanığı payını indirgemeye (redüksiyon) salt bilince (ben’e) verilerin açıklamalarına, anlamına ve “salt özü” yakalayabilmektir (Savaş, 2002: 72). Algı fenomenolojisinde özleri açıklayan Merleau- Ponty öze eğilimi amaç olmaktan çok araç olarak değerlendirir, öznenin dünyayla ilişkisini anlaşılması ve kavrama ulaşılmasının özlere yönelme ile gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Böylece Merleau -Ponty fenomenoloji düşüncesi beden ve algı üzerinde ilerler. Ponty bedenli öznenin dünyada olmasını deneyimlerken öznenin algılarıyla varlık dünyasındaki şeylere yönelik açılımlarını incelemektedir. Dolayısıyla algısı var olan bir imgeleme Husserl “şeylerin kendine dönme” edimini, Merleau- Ponty’de özne ve nesne ayrımının duyuşal algılamada ortaya çıktığı algı fenomenoloji yaklaşımı ile “algının kendine dönmesi” olarak değiştirmiştir. Bu doğrultuda Husserl’den devraldığı fenomenolojik indirgemeci tavrın algı ve beden olarak ayırıştırarak yorumlamaktadır. Algıya yeni bir boyut kazandırma beden duyuşal bölümleriyle duyuşsuz özne, bu verileri zihinde analiz, ayıklama, sınıflama, yorumlama ve bilgi aşamalarıyla bir algı oluşturmaktadır (Levinas,2016:25). Bu deneyim için gerekli olan bütün veriler bir beden aracıyla zihinde toplanması; mekânsal dünyaya ve bedene bağlı bir düşünce biçimi ve bu doğrultuda da yaratım aşamalarıyla şekillendirilir. Temelde öznenin/bedenin dünya ile ilişkisi zaman ve mekân olguların birbiriyle bağlantıları böylelikle Merleau-Ponty fenomenolojisinde ussallığın varlığıyla deneyimin varlığına işaret etmektedir. Beden deneyim merkezi olarak diğer nesnelere/şeylere açılan dünyadaki bir nesne niteliği taşıması da değerlendirilmektedir. Merleau-Ponty durumu şu şekilde açıklama yapmaktadır. “Bir bilinç olmak ya da daha doğrusu bir deneyim olmak, dünyayla, bedenle ve başkalarıyla içsel bir iletişim kurmaktır, onların yanında olmaktan ziyade onlarla birlikte olmaktır” (Merleau-Ponty, 2017a: 145). Merleau-Ponty insanı, algılayan bedenli bir özne olarak atfedilmesi; queale kavramını bir fenomenin niteliği öznenin deneyimiyle bilincinde anlamlandırmaya etki ederek açığa çıkan öznel niteliklere göre sınıflandırmaktadır. Özne tarafından duyuşsuz ve deneyimlenen kalite, özellik ya da nitelik anlamındadır. Öte yandan Merleau-Ponty, saf queale erişiminin imkânsız olduğunu çünkü beden bireye has ve tarafsız bir zihin tarafında kontrol edilen bir mekanizma olmadığı hususunu vurgulamaktadır. Bu durumda duyuşal algı ile fenomenin nitelikleri yaşamsal deneyimlerle bir değerle donatılır, bu yüzden duyuşal algı daima bedene atıfta

bulunmaktadır. (Merleau-Ponty, 2017b: 92). Diğer taraftan fenomenolojinin en önemli özelliği, var olan dünyada veya akıllısalık (rasyonalite) kavramı bünyesinde hem öznelliği hem de nesneliliği bir araya getirmesidir. Deneyimlerin sonucu değerlendirmeler akıllısalığa dayanaktır. Akıllısalığın mevcut olduğu ifade etmek, bakış açıların (perspektifler) kesişmesi algıların, duyuusal deneyimlerin birbirini onayladığı ve bir anlam, çıkarımda bulunmak demektir. Şeyden anlamın ayrışmaması, zihnin varlığı veya hakikat bağlamında varlık dünyasına evrilememesi gerekmektedir. Fenomenolojik yaklaşım “saf varlığın” verilmiş var olanların arasında değil, deneyimlerin hem kendi içlerinde hem de başka öznelerin deneyimleriyle kesişmesinde, birbirlerine bağlı biçimde hasıl olan anlamdır. Yani geçmiş bütün deneyimleriniz şimdinin içinde farklı öznelerinin deneyimleri birbirinin içinde, döngüsel biçimde yer alması öznellik ve özneler arasılığı sağlamaktadır (Merleau-Ponty,2017a:28). Özne şeylere, nesnelere dair algısının oluştururken bir başkasının nesnenin özelliklerine yönelik deneyimlerin birbiriyle kurduğu bağ ile birlikte inşa ettikleri ifade edilmektedir.

Burada edimlere dair yönelim selliliğin bir belirlenimle ilgisi olduğu ortaya konmaktadır. Şeylere ve nesnelere yönelim deneyimle tecrübe edilmez, bunun nedeni nesneyi ve şeyleri algılamak başka referans deneyimlerle eş zamanlı yönelimle düşünselliğin aktife geçişidir. Ancak iki şeyin ya da nesnenin arasında karşılaştırma sırasında niceliksel ve niteliksel benzerlikler yargısıyla değerlendirme zihinsel ve nesnel bir eğilim sergilenir (Priest, 2018: 298). Eğilimin bu yönü, nesnede var olan ve olmayan nitelikler zihinde farklı nesneye ait niteliklerle eşsüremliler olarak eklemelerde yapmak mümkündür. Bu da nesneye ve şeye yeni bir nitelik katmaktadır. Burada asıl önemli olan nesneye ait niteliklerin başka nesnelere eklendiğinde diyalektik bir sürece tabi tutup tutulmadıkları ve süreç sonunda nesnenin yeni nitelikleriyle algıdaki yeridir. Bu hususta özellikle sanatçılar şeylerden ve nesnelere edindikleri farklı fenomenleri kendi sanat nesnelere aktarma deneyimidir. Nitekim sanatçının dünyasında nicelikler ve nitelikler yer değiştirebilir ve dönüşebilir. Bu tür yaklaşımlar, deneyimsel dönüşümler sergileyen yaratıcı özneler üst estetik niteliği yüksek özne olarak tanımlanmaktadır (Carroll, 2016: 208). Fenomenleri ilişkilendirme ve saf özsel nitelikler, arama sadece sanat ve sanatçılarla sınırlı kalmamalı bütün insanlığın algıdaki mutlak hakikati arayışı olabilir.

7. ESTETİK VE SANATIN ALGI FENOMENOLOJİ İLE İLİŞKİSİ

Estetik terim olarak sanat başta olmak üzere felsefe alanında pek çok araştırma ve tartışmanı içine konumlandırılmıştır. Genel olarak estetik duyuusal deneyimlerle şeylere ve nesnelere yönelik hissedilen beğeni biçimde ortaya çıkmaktadır. Fakat estetik sadece öznenin beğenisine yönelik değildir. Estetik bir nesneyi beğenme duygusuna karşılık gelse de yalnızca bununla sınırlandırılmaz. Başka bir ifadeyle nesnenin özne tarafında hem duyuusal deneyim hem de yargı sürecinde bir ölçülendirmeden geçmektedir. Bu ölçüt beğenme ve beğenememe düzleminde özne nesne karşısında kendiliğinde belirlemektedir (Tunalı, 2002:17). Estetik beğeni nesne ve özne arasındaki etkileşim etkili kılan önemli bir faktördür. Etkileşimin içinde hoşlanma, sevme ve beğenme gibi olumlu duygular bir şeyden veya nesneden alınan hazzı da kapsamaktadır (Özçınar, 1999:116). Denilebilir ki bir nesnenin beğenilmesi dışında, arzu ve haz gibi duygularla birlikte istenci de içeren olgudur. Sözgelimi Kant'ın bir nesnenin veya şeyin beğenilme ve beğenme durumunun, nesnenin güzelliğiyle değil, öznenin yargısına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Öznenin bir şeyden ya da nesneden haz alması nesnenin beğeni yargısına varmasıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle Kant en temelde estetiği, öznenin yargısına dayandırır (Kant, 2020: 39). Dolayısıyla öznenin yargısı duyu, duyumsama, deneyim gibi kavramların süzgecinde geçerek algısal veriler sonucunda nesneye dair bilgiyi sunmaktadır. Bu doğrultuda estetik nesnesinin görünüş dinamiğinin araştırılması sırasında öznenin yani ona bakan alımlayıcının alana dahil edilmesi gerekmektedir. Keza estetiğin duyuusal lığı, bilgisel algısı ve mantığı özne üzerinde inşa edilmektedir. Nesnenin estetik görünüşü algısal ve mantıksal bilginin hakikatin kavranmasıyla paraleldir. Görünür nesnenin bilgisi, algı alandaki öznenin yetkin bilgisine tabidir. Burada Husserl'in fenomenolojik tavrındaki bir nesnenin bilgisi ancak algı yoluyla kavranır düşüncesine karşılık gelmektedir (Tunalı, 2002:16). Fenomenolojide duyuusal olanı, konu edinen estetik iken duyuusal olanın kendisi ise fenomenlerdir. Aynı zamanda varlık alanından duyumsamayla ortaya çıkan ve görünüşe gelen şeyler ise nesnelere.

Fenomenlerin kavranması ise algıyla mümkündür. Bu nedenle estetik fenomenin, duyuusal iletiler sonucu verilerin algılanmasına karşılık gelmektedir. Örneğin özne bir sanat fenomenini algılayarak, sanat nesnesinin duyu organlarıyla takip eder ve deneyimlenmiş algı açısından estetik bir haz sunar. Bu doğrultuda fenomenolojideki estetik fenomen, estetiğin nesnesine tekabül etmektedir. Nesnenin estetik çerçevesinde güzellik tanımı o sanat nesnesinin estetik değerini göstermektedir. Buna göre beğeni ve yargı içerisinde estetik fenomenin anlaşılabilir, bilgisi edinen ve kavranan nesnedir. Öte yandan estetik sadece görünüşte algılanan nesneyle ilintili değil, aynı zamanda bir fenomenin duyumsal güzelliği onu alımlayan

özneye gün yüzüne çıkmaktadır. Estetik nesnenin değeri sadece bir yargıya ya da fenomene içkin olmasına rağmen nesne ve özne arasında bir etkileşimin olması şarttır. Nesnenin estetik değeri, kendiliğindeki güzelliği algılanmadığı taktirde herhangi bir değer atfedilmez. Çünkü estetik yargı nesne olmadan düşünülmez, dolayısıyla yargı her daim bir nesnenin yargısıdır (Direk, 2017:25).

Estetik ve fenomenoloji arasındaki ilişki sanat nesnesine has bir tanımın yapılmasıyla başlamaktadır. Sanat nesnesinin bu tanımı duyuşal gerçekliği (algılanan nesne) maddi ve derin anlamda nesnel varoluşun sürünceme de bıraktığı gerilim hattında kurulmaktadır. Söz konusu sanat eserinin – nesnenin diyalektiğinde görünür ve görünmez, varlık ve yokluk gibi ikiliklerle ilerleyen belirme ve olgu terimlerinin fenomenolojik açıklamaları ile anlaşılabilir. Öte yandan sanatın görünme/belirme ile ilişkisi çerçevesinde ele alındığında, fenomenolojik kavramların anlaşılması için önemli bir görev üstlenir (Zahavı, 2018:45). Söz konusu, özellikle görsel sanatlar olduğunda bir sanat nesnesi temelde görünmek veya duyumsanmak için ortaya konur ve bu da onu var olma sürecini belirleyen ilkeler bağlamında günlük yaşamın diğer tüm fenomenlerinden ayrı bir konuma yerleştirir. Sanat ve sanat nesnesinin kendine has görünürlüğüyle genel olarak fenomenlerin niteliği konusunda yeni düşünme biçimleri de oluşturmaktadır. Özellikle fenomenolojiye Husserly tarafından atfedilen “şeylerin kendisine dönme” biçimi sanat nesnesinin kendine özgü varlıklarını ortaya konarken estetik duyumsama ile varlık alanındaki görünümüleriyle fenomenleri tespit edebilmek için fenomenolojik bir perspektif geliştirmek gerekir (Husserl,2010:33). Eliane Escoubas fenomenoloji ve sanat arasındaki bağ için şöyle bir açıklama getirmektedir. Sanat ve sanat nesnesine erişim olanaklarımız, sanat mahiyeti taşıyana erişim olanağımızın fenomenolojik bir tavır olduğunu anlamak, dolayısıyla sanatın en baştan beri fenomenolojik olduğunu kavramaktır. Böylece, sanat nesnesinin fenomenolojik özsel mahiyeti, estetik tavrında saklı olduğu söylenebilir. Fenomenoloji, sanat nesnesini bir düşüncenin çıktısı olmadan kendini imgeden farklı bir biçimde sunan bir strüktür olarak ifade edilme gerekliliği bulunur. Algılanan ve işitilen dünyada farklı nitelikte fenomenoloji, epoke yaklaşımın sanatsal pratiklere uygulayarak hem sanat nesnesinin devamlı değişiklik gösteren anlamları karşısında hem de sanatsal uygulama alanlarının artmasından dolayı estetiğin somut alanı olma niteliği taşımaktadır (Şan, 2016: 53). Bu bağlamda estetik duyumsamayı deneyim olarak algılamak, sanat nesnesinin, bu deneyimin yönelimsel edinimini de eserin kendine has anlamı doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Bu açıdan sanat nesnesinin belirleyici niteliği yaratım sürecinde algılanabilir ve görülebilir bir yapı oluşturabilmesidir. Sanat nesnesi için yapılan tarifler, eserin kendine özgü dolaysız görünürlük gerçeği ise fenomenolojik olma özelliğiyle ilgili yeni düşünce alanları da kazandırmaktadır.

Böylece Husserl’ın fenomenolojik dürtüsü ile her şeyden önce felsefeden ve onun ilkelerinden arındırılması ve sanat nesnesinin / eserinin şeylerin kendine dönme gibi fenomen olarak görünmesi ve değerlendirilmesi gerekliliğinden doğmaktadır (Bubner, 1993:18). Fenomenolojide sanat ve estetik yönelim Husserl tarafından başlatılan görünme, oluşma Heidegger ve Merleau-Ponty’nin estetik deneyim ve duyuşal deneyim arasındaki ilişki ağı ele almış ve incelemiştir. Husserl’ın ardından Merleau -Ponty sanat fenomenoloji “ifade” (Expression) terimiyle Kant’ın sanat ve temsiller konusundaki fikirlerin farklı bir yaklaşım geliştirerek, temsil yönteminin neden olduğu sınırlı, kapalı ve varlığın korunaklı konumu “askıya alma” ile aşmaya çalışmıştır (Şan, 2016: 53). Antik Yunandan Platon ile başlayan ve Descartes’e kadar sanat eseri/nesnesi “temsil” olarak değerlendirilir. Merleau-Ponty ile “temsil” kavramı yerine fenomenoloji bağlamında “Ereignis” terimini kullanmaya başlamıştır. İngilizce Event ile Fransızca Événement, Türkçede ise hadise, olay, tezahür ve etkinlik olarak karşılık gelmektedir. Heidegger göre ereignis kavramı insanı varlık tarihi dışında tutarak, yeni önselleri (a priori) varolan şeyleri deneyimlenmesini önceliğini kavrayan bir olgudur (Yıldırım,t.y.) Heidegger’in estetik kavramın duyuşal alımlamının bir alanı olarak nitelemekte ayrıca yaşamın her alanın kapsadığını ve sanatın yaratım sürecinde beslendiği yegane kaynak olarak yaşamı göstermektedir. Dolayısıyla estetik duyuşal olarak algımlanabilir olanı ele aldığı için görünenin ortaya konduğu eserlerle ve bu eserlerin/nesnelere hakikatin betimlenmiş hali olarak karşımızdadırlar. Sonuç olarak yaşamın, var olanların veya hakikatin yansıtılmasında ortaya çıkan “şey” sadece estetik haza ait değil hakikatte de yöneliktir. Böylelikle görülenin bir temsili ya da algılananın dışındaki görünenin hakikatinin sanata yansması gibi dolaysız bir ifadeyi içermektedir (Şan,2016: 57). Heidegger’in kavramla ilgili bu yorumunu Merleau-Ponty sanat nesnelere üretim aşamasında, fenomenolojik varlık dünyasındaki tutumu gibi, bu dünyadaki deneyime tabi var olan gerçeğin yansımaları değil, bir hakikati ortaya çıkarmak olarak bakmaktadır.

Öznenin estetik nesneye ilk karşılaşmasında daha önceki duyuşal deneyimlerinden dolayı referans kategoriler oluşturmaktadır. Algıda var olan bir izlenimlerle bilinmeyen algılanmasına ilişkin, sanat nesnesi öznenin bilişsel sürecinde daha önce deneyimleyerek öğrendiği, algılamış olduğu başka bir nesnenin, ilke referanslarıyla karşılaştırarak yargı da bulunmaktadır. Bu doğrultuda estetik nesneyi

kavrama, anlamlandırma, çözümlenme ve değerlendirme sürecinde özne esere niteliksel ve niceliksel özellikler yükler ve bunlar nesnenin biçimsel formlarıdır (Şan,2016: 53). Özne ilk defa karşılaştığı nesnenin içeriğine ilişkin ilk etapta biçimsel özellikleri bağlamında bir değerlendirme de bulunur. Nesnenin değerlendirme yöntemi Gestalt Kuramı'nın bütüncül bakış açısıyla parça-bütün, şekil – zemin ilişkisi yönünden ele alınmakta ve biçimin içeriğini oluşturan şeyin/ hakikatin üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nokta da şu çıkarımda bulunmak mümkündür. Sanat nesnesinin biçimi, duyu organlarımızla kavradığımız verilerin yeni kodlar oluşturarak neyin hangi kod altında yer alacağı, nasıl yeni kategoriler oluşturulacağı konusunda bir zihinsel sistem kurmaktadır (Carroll, 2016: 205). Merleau-Ponty'e göre sanatçı bu şeylerin, değerlendirmesinde ve nesnenin yaratım sürecinde zihinsel sistemden muafır ve herhangi bir şeye zorunluluğu olmaksızın bunu gerçekleştiren tek öznedir. Algılanan Dünya kitabında Merleau-Ponty sanat nesnesinin deneyimsel bir süreçten bağımsız olduğunu şu şekilde açıklamaktadır. “Asla görmediğim bir nesne ya da aleti işlevi açısından hiç olmazsa kaba hatlarıyla kafamda canlandırabilirim, buna karşılık hiçbir nüshasını görmediğim bir resim hakkında en iyi çözümlenmeler bile bana en ufak bir fikir veremez” (Merleau-Ponty, 2010: 63). Sanat nesnesini özellikle görsel sanatlarda herhangi bir olguyu temsile dönüştürerek değil aslolan görsel bir durumun oluşturmaya çalıştığı ifade ederken, bu nesnenin bir yansıtma amacından çok başlı başına yeni bir dünya kurarak yeni kavramlar, kurgularla hakikatin farklı nüansları aktarılır. Sanatçı eserini var olan nesnelerin görünüşlerinden oluşturduğunda dahi deneyimlenmiş nesnenin kendisinin yerine saf arındırılmış özsel kavramından yola çıkarak deneyime aşkın bir öz oluşturmaktadır. Merleau-Ponty'nin fenomenoloji ile sanat arasındaki kurduğu ilişki, fenomenolojinin niteliğini kendine dayandırdığı, kendini kendinde temellendirdiği görüşüdür (Carroll, 2016: 205).

8. GÜNCEL SANATIN ALIMLANMASI

1960'lı yıllarda avangart sanatın ardından tanımlanan sanat biçimleri Çağdaş Sanat olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Geleneksel üslup ve dilde bir kopuş ve kavramsal içerikli olarak sanatçı, sanat nesnesi ve izleyiciyi de içine alan bu yeni yaklaşım sanatın hem tanımını hem sınırlarını genişlettiği söylenebilir (Germaner, 1996:43). Rajchmana göre özellikle görsel sanatlarda bu yeni yaklaşım içerikle sınırlı kalmayarak teknik, malzeme, sergileme ve farklı disiplinlerle harmanlanarak yeni, düşünsel ve keşfedilmeyen alanlara adım atılmıştır. Çağdaş Sanatla birlikte; form içeriklerden bağımsız olabilir, aynı zaman da bir sanat nesne hakkında birden fazla yargıya da varılabilir. Özellikle çağdaş sanatı tanımlayan bir diğer unsur ise sanatın ve nesnesinin neye benzemesi gerektiği, söz konusu yapıt-nesne diyalektiğinde, konu olarak herhangi bir belirleyici öğenin olup olmadığı ve sanatçının gününün hangi alanlarında fayda sağlayarak nasıl bir üretim süreci gerçekleştirdiği noktadır (Rajchman 2013:27,28). Bu dönemle birlikte sanat pratiklerine yön veren çeşitli akımlar, hareketler, sınırlılıklar, kronolojik sıralamalardan daha çok sanatçının ve alımlayıcının merkeze alındığı ilişkiler ağı küratörlerin, koleksiyon erlerin, aracılardan, eleştirmenlerin, galerilerin ve sanatsal basın ayağının oluşturduğu karmaşık yapıyı bir sistem yerini alır. Estetik, kültür, düşünsel, felsefik, işlevsellik gibi pek çok konuda sanatçılar arasında etkileşim ve işbirlikleriyle ortaya konduğu temsilin bir sorunsal olmaktan çıktığı çok yönlü sanatçılar kuşağı tek tipleşme ve tüm sınırlara karşı yaratımda bulunmaktadırlar (Collins, 2007:11). 1980 yılları sonrası küreselleşmenin hızla artması ülkeler arasındaki ekonomi ve kültürel etkileşim sonucunda artan eşitsizliğin çoğu ülkede hızla yayılarak yeni bir elit sınıfın oluşmasına neden olmuştur. Yeni sınıf, sanatın sağladığı ekonomik sahayı keşfetmiş ve değerler statüsü nedeniyle bunu bir tüketim sektörüne dönüştürmüşlerdir. 1980 sonrası Post modern felsefe de sanatın dönüşümü ve protest yapısına rağmen tekrar tekrar aynı biçimde bu sınıfın eline geçmiştir. Sanatın bu sınıfın beğenilerine hizmet etmesi dönemi rafa kalkarak farklı sınıftan ve kültürden grupların devralması gerekliliği üzerine durulmuştur. Özellikle sokaktaki insanın beğenisine hitap eden sanat biçimlerinin ve nesnelerin de sanat sayılması konusunda görüşler ortaya konmuştur. Bu görüşler beğeni ölçütleri ve alımlayanın yargısı temel alınarak yeni tanımlamaların oluşturulabileceği düşüncesi güçlü bir etki yaratır. Kültürün ve sanatın üstün nitelikleri indirgemeci bir anlayışla günlük yaşamı ve nesnesini de içine dahil ederek izleyicinin aktif katılımıyla yaratım sürecini başlatmışlardır. Hali hazırda Avangard Sanat 20.yılından bu yana aynı görüşü savunmaktadır. Özellikle sanatın nesnesine yönelik normların, atavistik kalıpların ve sınırların aşılması doğru bir yaklaşım geliştirilmiştir (Türkdoğan, 2014: 132). Sanat yapıtında kullanılan malzemenin ve tekniğin önüne geçen düşünsel süreç sanatçı açısından daha rahat bir üretim sürecini de başlatmıştır. Düşünsel temeli yaratımın önemi sadece sanatçı açısından değil alımlayıcının estetik hazın yanı sıra edilgen yapıdan etken yapıya geçmesi noktasında da büyük gelişim niteliğindedir. Güncel Sanat nesnesinin çeşitliliği, sergilenme alanları sokaklar, duvarlar, araziler, nehirler, lagünler, inşaatlar vb. gibi pek çok farklı alan sanatın yorumlanması ve alımlayıcı üzerindeki etkisi hususunda önem teşkil etmektedir (Kagan,1993: 455). Güncel Sanatta, estetik nesne üretme aşamasından çok yeni ve düşüncel pratikler bağlamında neler

yapılabilir sorusuna cevap aramaktadır. Sınırları zorlayan nesnenin konumunu ve kavramı var olan dünya ile değil aşkın gerçeklikle anlatmayı ve alımlayıcıyı bilenen dışında sanat nesnesinin farklılık arz eden anlam ve kavramlarına işaret etmektedir. Kavramsal sanatın estetik beğeniye hitap etme kaygısından uzak tavrı, düşünsel yapısını güçlendirmiş bundan dolayı kullanılan teknik ve malzemeye çeşitlilik katmıştır. Bu durum sanatın katı sınırlarını kırarak zihinsel bir sürece kapı aralamıştır. Bu zihinsel süreç duyuşal deneyim ya da duyumsama ve algı temelli sanat dönemini başlatmıştır. Bu nedenle sanatın nesnelciliği, fenomenolojik indirgeme ve sanat nesnesinin duyumsayan alımlayıcı tarafından algılanabilir olması, imgenin fenomenler dünyasında sanatçının duyumu üzerindeki etkisini yansıtmıştır. Yansıtılan ve yansıyanın algılanması şeyin ne ölçüde alımlayıcı da karşılıklı olduğunu üzerine düşünme imkan sağlamaktadır (Türkdoğan,2014: 78-92). Danto, sanatının nesnesinin değişmesi sanatın neye dönüştüğü konusunda herhangi bir şey söylememiş olabilir, ancak sanatın felsefi alt yapıdan beslendiğini hatırlatmış malzemenin, sanatın alımlaması ve yeni düşünsel yol almasında öneminin ne ölçüde olduğunu ispatlamıştır. Özellikle ortaya koyduğu düşünsel tabanlı var olan dünyanın algılanmasındaki gerçeklik yönelimi açısından sanatın neyi göstermeyi amaçladığı sorusunu sordurmayı başarmıştır. Artık “Sanat Nedir?” Sorusundan çok “Sanat Görünmeyen Hangi Hakikati Göstermeyi Amaçlamaktadır?” sorusuna yoğunlaşmıştır (Yılmaz, 2013:261). Günümüze değin sanatın pek çok tanımı yapılmış olmasına rağmen üzerinde mutabakata varılan bir tanıma ulaşılammıştır. Öyle ki görülenin bir temsili ya da algılanmanın dışında ve estetik beğeniden yola çıkarak yapılan tanımlamaların hiç birisi ne güncel sanatı ne de nesnesinin alanını kapsamaktadır. Sanatın zaman içinde daha çok kavram ve anlamlar üzerine odaklandığı nesnelere görünüşlerindeki gerçeğin dışında özsel bir hakikat barındırdığı felsefesi olan güncel sanatın tanımı düşünsellik tabanlı bir anlayış geliştirmiştir. Dolayısıyla kalıp tanımlar içinde sınırlandırılmaz oldukları da görülmektedir. Öznelerce deneyimlenmiş ve adlandırılmış sanatın kalıp tanımların aşılmasında özellikle günümüz sanatında izleyicinin de interaktif olarak katıldığı deneysel çalışmalardır. Öte yandan güncel sanatında malzemesinde yapılan değişiklik bir refleksiyon’dur. Yani artık sanatçı kavramlardan yola çıkmak yerine malzemelerle ve bu malzemelerin gerçek kavramları üzerine bir düşünceyle hareket ile belirli bir içeriğe sahip yaratımlar oluşturmaktadır (Akay, 2005:116-117). Güncel sanat nesnesindeki refleksiyon; Husserl’ın deneyim biçimlerinin genel adı olan refleksiyondan esinlenerek uygulamaya geçirmiştir. Nitekim refleksiyon varlıkların ya da nesnelere biçimsel niteliklerinin bilincin hakikat bağlamında değiştirmesine maruz kalması ve bilinçteki bütün değişimlerin deneyim olarak değerlendirilmesidir. Kısacası refleksiyon yalnız algıdaki deneysel süreci değil, hafızanın, imgelerin vb. şeylerin ediminde kavramaya ve anlamaya yönelik mümkün bütün değişiklikleri kapsamaktadır (Husserl, 2003:107). Güncel sanat nesnesindeki refleksiyon sanatsal yaratımın deneyimin doğasının dışında algılanabilir olanın özsel bir “içerikle” yani kendi “anlamına” öznel olandan nesnel olana geçiş sağlanmaktadır. Fenomenler görünüşler dünyasında özlerini ifşa ettiğini düşünmekte ve yönelimsel, öznesne ilişkisinin doğal durumunun dışında somut bütün ile yeni bir dil oluşturmaktadır.

Estetik beğeni ve retinal görüntüye dair işlerde nesnenin niteliksel ve niceliksel içeriği alımlayıcı algısı ile etkileşimi girdiğinde temel olanın gerçekliğin değişmediğini, fakat derece olarak alımlayıcıların değişebilmesi ile kavramın yorumun değiştiğini ifade etmektedir. Bu bize sanat nesnesinin özsel, değişmeden kalan niteliği yönünde bilgi sunmaktadır. İzleyici ya da alımlayıcı sanat nesnesini iletisini somutlaştırarak, gerçek bilginin nesnesine özdeş duyumsama yetisini fiile geçirmektedir. Bir sanat pratiğine alımlayıcının varlığının dahil edilmesi kendi gerçekliğiyle duyumsadığı nesnenin gerçekliği arasında yeni sanat paradigmasıyla bedensel ve düşünsel bir varlık taşır. Çünkü sanat nesnesi var olan gündelik görünüşleri derin ve gerçek olandan ayırır, geçici, öznel deneyime dayanan hazın yerine hakikatle donatılmış özleri farklı olmakla birlikte, evrensel olgular yaratabilir (Jay, 2008:180). Alımlayıcının sanatla hakiki bir etkileşime geçmesi, sanat nesnesinin salt bir temsil değil bizzat gerçekliğin kendisi olabilme ihtimali üzerinde bir girişimde bulunmaktadır. Bunun içinde sanat ve nesnesinin maddi gerçekliğinin yansız algılama, sezme ve düşünme gibi zihinsel faaliyetlerin temelindeki doğal tavrın her türlü yargısından kararlıkla kaçınarak ve bize verilmiş olanı da devre dışı bırakarak gerçekleştirilebilir (Tunalı, 2002: 50). Bu durumda sanat nesnesini, görünüşler dünyasındaki doğal tavrın alımlayıcıya farklı açılardan şeylerin görünmeyen kavramlarını açığa çıkararak saf, özsel bir anlam oluşturabileceği söylenebilir. Fenomenolojik tavrı ile estetik tavrı arasında yöntemsel benzerlik ancak sanat nesnesinin yaratımsal sürecin farklılıklar içerdiği için alımlayıcıya sanat ve hakikat arasındaki ayrımı gösterir. Husserl bu bağlamında “saf sanatı” duyuşal deneyimden aşkın ve verilmiş gerçeklikten bağımsız biçimde estetiğin oluşturduğu “estetik fenomeni” temsil etmektedir. Aynı zamanda “saf sanat” kavramı özneyi, anlamsal olarak madde dışı bir olguya ve mutlak bir yapıya yönlendirmektedir. Husserl’ın hassasiyetle üzerinde durduğu konu sanat nesnesinin/eserinin öznenin deneyimlerini en üst seviyeye taşımasıdır. Bir diğer nokta ise özneyi “saf fenomene” yönlendiren şey varlığın/nesnenin özü ve kendisiyle gerçekte olduğuyla ilişkili

olmasıdır. Dastur'una göre Husserl'in sanatsal bakış açısı sanat nesnesinin gerçeklik yansımasının paradoksal ayrımıyla hareket ederek oluşturduğu imgeler dünyasında fiziksel hakikatin tarafsızlığı ve öznenin nesneye yabancı olma durumu önemlidir (Dastur, 1991:29). Böylece sanatın salt bir temsil olarak ele alma anlayışının yerine nesnesiyle birlikte saf, özsel kendi olabilme olasılığı üzerine bir değerlendirme dönemi başlatılmıştır. Özellikle sanatın klasik malzemenin dışına çıkarak alımlayıcının karşısına düşünsel süreçli ve sanat nesnesinin kendi söylemi etrafında bir sanat fikri inşa edilmeye çalışılmıştır. Alımlayıcının sanat yapıtının/nesnenin karşısından edilgenlikten sıyrılarak hem düşünsel hem de fiziksel olarak aktif ve etken alana geçişi sanatın “temsil” niteliği konusunda da yeni tartışma alanı oluşturmaktadır (Carroll, 2016: 205). Özellikle katılım, eylem, deneyim, olgu, durum ve etkileşim gibi kavramları alımlayıcı ile güncel sanat ve nesnesi bağlamında yeniden revize edilmektedir. Toplumun Güncel Sanatı anlamlandırma ve yorumlama kısmında interaktif katılımın öncelliği sanatın finansörlerini ve mesenlerini²(burjuvaziye) de saf dışı bırakan süreci başlatır. Hatta sanatçıya atfedilen konum sanat nesnesinin özsel gerçeğine ilişkin düşünsel bir boyutun kavraması ve algılanmasında sanatçının varsayılan otoritesini alımlayıcıyla paylaşmaktır (Danto,2010:35). Güncel değişimin getirisini kabul eden izleyici/alımlayıcı bu etkileşim ve etkinlik haliyle sanat pratiğine çeşitli müdahalelerde bulunarak sanat nesnesinin veya yaratımının tamamen değişime maruz kalması söz konusudur. Alımlayıcı çeşitli içerik, algısal ve deneyimsel süreci birbirine referans göstererek yeni sanatsal yorum ve eleştiri alanı oluşturmaktadır.

9. SONUÇ

Fenomenolojik algı, şeylerin ve var olanların özünü ortaya çıkararak, fenomen ve fenomenal alanın devingen çerçevesinde ele alır. Husserl ve Merleau-Ponty'e göre algı, deneyimde daha derin bir angajmana “fenomene”, “yaşantıya” ve verilmiş olan bu dünyadaki nesnelere varlığına öznenin algısından bağımsız olarak doğal tavırla verilmektedir. Deneyimleme ve yaşama sadece algılama değildir. Bunun yanında duygulanımı, anlamı ve sezgiyi de içermesi gerekmektedir. Bu doğrultuda iki filozof algının bilinçteki anlamın yansımasının bazı duyguları harekete geçirdiğine dikkat çeker. Bu nedenle algının saf ve ilksel özü her türlü duygu, yargı, anlam ve ifadeden arındırılmayı şart koşmaktadır. Nitekim fenomenolojik bir tavır olan epokhe ile sağlanan bu arındırılma, yalıtılmışlık algının buğusunu kaldırarak duyusal deneyime önsel yargıları, duyguları ve sınırlamaları yadsımaktadır. Burada iki filozofun birbirinde ayrıştığı nokta ise; Husserl göre algının temeli ilksel algılar deneyime dayalı olması nedeniyle bütün geçmiş deneyimlerin, yargıların hatta duyguların dahi aktüel algıda askıya alınması ve soyutlanmış olmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Husserl'den farklı olarak Merleau Ponty durumu şu şekilde açıklık getirmektedir. Askıya alma durumunun algının her düzeyinde gerçekleştirilmemesi yalnızca algılamanın bütün ediminden arındırıldığı bir alanda ele almasının koşulunu vurgulamaktadır. Husserl'in askıya alma yönteminin tüm varlık dünyasının soyutlanması anlamına geldiğini bunun ise imkânsızlığına vurguda bulunmaktadır. Son tahlilde nesnelere ve şeylerin özlerine varmak adına yargılarından, duygulardan dış dünyanın bilgilerinden, tamamen kaçınılması “askıya alınması” Husserl tarafından daha radikal bir tavır ortaya koyarken Merleau Ponty tarafından daha esnek bir tutum sergilenmektedir.

Estetik nesneyi ortaya çıkaran sanatçı ve takip eden ise estetiği alımlayan öznedir. Sanat nesnesi karşısındaki özne, alımlayıcı eseri yaratıcısından farklı olarak var edilen şeyi algılamaktadır. Sanatçı sanat nesnesine içkin iken alımlayıcı aşkın bir mefhum olarak kendi duyumsal deneyimleriyle nesnenin karşısındadır. Bu nedenle sanatın karşılıklarının belirlenmesinde sanat nesnesi, sanatçı ve izleyen/alımlayan odağında bilinç ve bilinçdışının verili olanın içinde bulunacağı varsayılan bir anlamın birlikteliğinin hatta karşıtlığının bir ürünüdür. İlk bakışta hem özneler arası hem de nesnelere arası boyutunda sanat nesnesi, bilinçli bir düzeyde ortaya konurken bilinç dışı unsurları nasıl bünyesinde barındırdığı ya da alımlayıcı sanat nesnesini kavramaya çalışırken bilinçdışı unsurları nasıl değerlendirmeye kattığı hususu önemlidir. Burada bilinç alımlayıcının farkındalık yanını teşkil ederken bilinçdışı özsel duyumsal deneyime aşkın olarak sanat nesnesine aktarılan algı açısından belirleyicidir. O zaman şöyle bir soru ortaya çıkıyor; bir alımlayıcı/izleyici, bilinçdışı verilerle değerlendirdiği bir sanat nesnesini doğru anlamlandırabilir mi veya değerlendirebilir mi? Bu nokta sanat nesnesinin alımlayıcı'nın algısındaki karşılığı, retinada oluşan imgeden toplanan duyumsal edimleriyle mi yorumladığı yoksa nesneye dair algının görünümünden bağımsız biçimde aşamalı olarak mı gerçekleştiğidir.

Estetik, deneyimsel algılanabilir olanın kavranması sağlamaktadır. Dolayısıyla estetik temelde fenomenoloji ile ilintilidir. Estetik duyumsanan dünyanın deneyimini içerirken aynı zamanda algılanabilirliği de kapsamaktadır. Dünyanın deneyim selliği yaşantı ile algılanan şeylerin kavranması ve anlamlandırılması edimi söz konusudur. Nesnelere /şeylerin hakiki bilgisi ve anlamı fenomenolojik

² Sanat ve bilim insanlarını koruyan kimse(TDK.1998,s.1542).

yöntemlerin sonucusu olan refleksiyon kavramıyla orta çıkmaktadır. Refleksiyon yoluyla fenomenlerin asıl anlamlarına vakıf olunur. Böylece epokhe³ ile ortaya konan saf bilinçteki noemaya karşılık gelmektedir. Noema terimi verilmiş ve algılanmış bilginin anlamına öznenin fenomenin epokhe kavramıyla ulaşabileceğini ifade etmektedir. Buna göre şeylerin/nesnelerin özüne ulaşmaya çalışırken fenomenolojinin güzelin hazzına, var olan dünyanın, sanatın ve kavramların özünü kapsayan deneyimin algısı doğrultusunda ele alındığında estetik deneyimde herhangi bir belirleyici ve sınırlayıcı unsurun engel teşkil ettiği görülmemektedir. Öznenin nesneye yönelik estetik yargısı nesnenin niceliksel ve niteliksel özellikleri, onunla etkileşimi, mekanla kurduğu ilişkiyi kavramak ve doğru anlamlandırma ve değerlendirme süreçlerini kapsamaktadır. Öznenin ya da alımlayıcının estetik nesneyi sadece bilinçli bir algı ile kavramadığı bilinç dışı öğelerin nesnenin algılanmasında, yorumlanıp çözümlenmesinde önemli olduğunu göz ardı edilemez. Estetik nesneye yönelim, zihnin nesnenin kendi özsel olan niteliklerini bilinçli olarak anlamlandırırken bilinç dışında ise nesne ile bilincin özdeşliği çevresinde bir ilişki kurmaya çalışmaktadır. İşte bu noktada fenomenolojik tavır özne, nesne ile refleksiyon sürecin içine dahil olur. Bu tavır Husserl'in nesneninkendi özsel deneyime aşkın fikrine dayanmaktadır. Bütün yargılardan ve deneyimden bağımsız nesneyi yorumlamak ve değerlendirmek deneyimden aşkın bir estetik yaklaşımla açıklanabilirliğini ortaya koymaktadır.

Duyusal verilerin bağlantısıyla (duyusal olan ise fenomenlerdir); sanat nesnesi üzerinde bir araya gelen duygularla birlikte algı çatısı altında toplanmaktadır. Algıyla ilgili olarak sanat nesnesi bağlamında alımlayıcının estetik beğenisi birçok açıdan tartışma konusu olmuştur. Bu çalışmada özellikle güncel sanatla ilintili olarak sanatçının ürettiği nesnenin bir başkasına aktarılması ve bunun güncel nesne üzerinde gerçekleştirerek elde edilen algı, anlamlandırma yeni kategoriler oluşturarak bir yargıya ulaştırmak gerekir. Bütün yargı ve değerlendirme sonucunda öznenin/alımlayıcının beğenisini ne derece kapsadığı ve farklı disiplinlerle yeni bir estetik görüş geliştirmesi açısından önemli bir adım teşkil etmektedir. Alımlayıcının sanatla hakiki bir etkileşime geçmesi, sanat nesnesinin salt bir temsil değil bizzat gerçekliğin kendisi olabilme ihtimali üzerinde bir girişimde bulunmaktadır. Bunun içinde sanat ve nesnesinin maddi gerçekliğinin yansız algılama, sezme ve düşünme gibi zihinsel faaliyetlerin temelindeki doğal tavrın her türlü yargısından kararlılıkla kaçınarak ve bize verilmiş olanı da devre dışı bırakarak gerçekleştirilebilir. Bu durumda sanat nesnesini, görünüşler dünyasındaki doğal tavrın buğusunu kaldırarak alımlayıcıya farklı açılardan şeylerin görünmeyen kavramlarını açığa çıkararak saf, özsel bir anlam oluşturabileceği söylenebilir. İşte burada güncel sanatın dönüşümünde ve nesnesinin değişiminde önemli role sahip olan izleyicinin/alımlayıcının olduğu düşünüldüğünde yaratım sürecinin interaktif bir duyusal algının saf özsel olanı arayışıyla başladığı vurgulanmalıdır. Güncel sanat nesnesindeki refleksiyon sanatsal yaratımın deneyimin doğasının dışında algılanabilir olanın özsel bir “içeriğe” yani kendi “anlamına” öznel olandan nesnel olana geçiş sağlanmaktadır. Fenomenler görünüşler dünyasında özlerini ifşa ettiğini düşünmekte ve yönelimsel, özne-nesne ilişkisinin doğal durumunun dışında somut bütün ile yeni bir dil oluşturmaktadır. Bu dilin oluşumunda sanat nesnesinin yaratıcısından başlayarak nesnesinin, izleyici/alımlayıcı tarafında kavrayışı, algısını anlamlandırmanın yorumlamasıyla devam eden bir süreci kapsamaktadır. Sanat nesnesine farklı yorumlar ve anlamlar kazandırarak sanatın yönünü değiştirip kültürün toplum algısındaki şekillendirici ve katılaştırıcı unsurlarını “saf bir form” oradan da “saf algıya” yönelimi sağlamaktadır.

Fenomenolojik argümanları ile sanat eserinin algılanması arasında benzerlikler tespit edilmiş ve kuramsal bağlamda bir eleştiri yöntemi uygun olabilir. Algı deneyimindeki kavranışının fenomenolojik temelleri felsefi bakış açısından açıklanarak algı ve fenomen temeller üzerine kurulan estetik görüşleri belirtilerek yeni bir yöntem geliştirilebilir. Fenomenoloji önceki ve sonraki algı görüşleri ve algının deneyimlerinin sınırlı bir çerçeveden incelediğini göstermektedir. Bu bağlamda fenomenolojik algının sanatla ve sanat nesnesi ile ilişkisi ortak bağlamlarda buluşabilmektedir. Sanat nesnesini deneyimlenmesi ve algı deneyi arasında dünyanın deneyimlenmesine denk düştüğü paralellikte estetik bir algı olduğu saptanmaktadır.

Merleau-Ponty (2017), algı temeliyle bedene ve estetik deneyim aracılığıyla da sanata dair görüşleri bedenli-zihin olarak “algı”, fenomenolojisi içerisinde “bedenin” konumu ve “bedenin” mekânsallığı bağlı olarak ele alınmıştır. Bedenin hem gören (özne), hem görülen(nesne) olarak kendisini bütün biçimde göremeyen bir varlık olması üzerinde düşünmemiz ve sormamız gereken sorunu gün yüzüne çıkarmıştır. Fenomenoloji neyi görür? Sanat neyi gösterir? Algı bunu nasıl yorumlar? Soyut bir kavram olarak ele alınan sanatın didaktik olması gerektiğini düşünenler veya sanatın karmaşık, anlamsız olduğunu iddia edenlerin Merleau

³Yunanca kökenli bir kelimedir ve günümüz görüngü biliminde, bakışı salt olarak öze çevirebilmek için gerçeklik üzerine yargı vermeme anlamında kullanılır(dersimiz.com.ty.).

Ponty'in yaklaşımlarına bir alternatif olarak bedeninin tamamını bir algılayış ile sanatın soyut kavrayışı arasında bir kesişme ilişkisi kurulabilir.

Güncel sanat nesne algısına fenomenolojik yaklaşım nesne üzerinde niteliksel bir unsur olarak varlığının yanında, biçimden bağımsız olarak içsel yaşantının dışavurum unsuru ve sanatçının doğaya aşkın bakışıyla şekillenen bir olgu olduğu ifade edilebilir. Sanat nesnesinin özünü algılanma sürecinde bireyin iç dünyasının yaratım kaynağı olarak süreci etkilediği, bu etkinin hem yaratının, hem de yaratının izleyenini/alımlayıcının farklı düşünsel süreçler de etkiliyor olduğu görülmektedir. Bu nedenle sanatsal boyutta nesne algısının tek bir algılama ile sınırlı kalmadığı, tek bir nesnellığe indirgenemeyeceği olasıdır. Fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda yargı süreçleri, anlam boyutları, sanatçının algı mesafesinden nesne öz bilgisine yakınlık - uzaklık dereceleri vurguları ortaya çıkmıştır

10. ÖNERİLER

Algı fenomenoloji bağlamında estetik duyum ve estetik haz arasında “şeylerin kendisine dönmesini” Merleau-Ponty tarafından “algının kendisine dönme” olarak salt bir felsefe eğilimi olmaktan çıkararak fenomenolojik bir tavır bağlamına yerleştirmiştir. Algının varlığı bir özneye bağlı olduğundan bedenlilik ve dünyada olma lılık duyumsama, duyu sal deneyim, görünüş gibi kavramlar anlamlandırılması ve somutlaştırılması gerekmektedir. Bunun için estetik, sanat ve nesnesinin alımlayıcının (izleyicinin) salt deneyime içkin ve aşkın bir değerlendirmeyle yeni tanı lama, anlatım, sanat felsefesi ve fenomenolojik yaklaşım geliştirmesi açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır. Güncel Sanat bağlamın sanat eseri fenomenolojik yönelimsel bilincin, nesne deneyimi kapsamında felsefi bir disiplin olan fenomenolojiyle ilgili bir değerlendirme alanı oluşturulabilir.

Sanatın ayrıcalıklı konumu, araştırmayı algı fenomenolojine yönelterek sanattaki malzeme ve tekniğin yeniden değerlendirme, algı deneyimindeki kavranışının yönelimsel edimler bağlamında nesne-özne ilişkisi kurulabilir. Kurulan ilişkide benzer Güncel Sanat pratikleri, uygulamaları ve nesnenin kavramına yönelik disiplinler arası bir yaklaşımla alımlayıcı işlevsel yetiler kazandırılabilir ve estetik temeli görüş programları geliştirilebilir.

Güncel Sanat ile geleneksel anlatım dilinden kurtulan sanat, alımlayıcıya vermek istediği iletiyi sözcükler ve kavramalarla direkt, nesnelereyle dolaysız olarak verebilen bir özellik taşımaktadır. Bu pratikleri çeşitli malzemeyle yansıtan, algı sürecinde sanatın doğal tavır ve verilmiş olanlarla değil sanatın yaratıcılığın ve alımlayıcısının saf özsel algısının yönelik pek araştırılmayan sanatsal çalışma alanı olarak ortaya konulmaktadır. Farklı sanat pratikleri sanatın kavramı yorumu ve anlayışını farklı medyumlar ile nesnelere biçim/içeriklerini sanatçılar karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırma da estetiksel duyumsama sanat nesnesini algılayan özne arasındaki ilişki sine bakılabilir. Bu doğrultuda fenomenoloji algı felsefesinde de estetik algı da, algılayan alımlayıcı fenomen ve algı bağlamında inceleyebilmek mümkündür. Güncel sanatı ve nesnesinde medyum çeşitliliğinden doğan sonuçlar, yeni görünüm ve nesnelere kavramlarına yönelik tanımlamaların ya da tartışmaların içerik değişikliğini doğurmaktadır. Bu durumda fenomenolojik bakış açısı sanatçı ve nesnesi için öneri veya anlatımın kendisi nesne olur, yani sanatın icraatı kadar onun izleyen/alımlayan içinde araçsallıktan çok amaç haline geldiği gözükmektedir. Dolayısıyla fenomenolojik algı kavramıyla değişen nesne, tanımı ile güncel sanatın geleneksel dildeki kopuşu, fenomenolojik indirgeme, yönelimsellik ve güncel ve hayata ait nesne ve olayların sanat kapsamına sürecin önemini de vurgulayan hem teorik hem de uygulamalı yeni araştırma alanı sunulması açısından önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akay, A.(2005). *Sanatın Durumları*. Bağlam Yayınları.
- Bubner, R. (1993). *Modern Alman Felsefesi*. İdea Yayınevi.
- Carroll, N. (2016). *Sanat Felsefesi Çağdaş Bir Giriş*. Ütopya.
- Collins, J.(2007). *Sculpture Today*. Phaidon Press.
- Copleston.F (1985). *Plato*. İdea.
- Danto, A. (2010). *Sanatın Sonundan Sonra*. Ayrıntı Yayınları
- Dastur, F. (1991). *Husserl Et La Neutralité De L'art*. La Part De L'oeil.
- Direk, Z.(2017). *Dünyanın Teni* (3. Baskı.). Metis Yayınları
- Escoubas, E.(1992).*La Question De L'oeuvre D'art. M. Merleau-Ponty Et M. Heidegger*, Merleau-Ponty. Phénoménologie Etexpériences, (M. Richir ve E. Tassin^), Grenoble, Million, s. 132-238

- Dersimiz.com. (t.y.) Epokhe. <http://www.dersimiz.com/amp/terimlersozlugu/epoke-nedir-ne-demek-46709>. Erişim:14.04.2023
- Erzen, J. N. (2011). *Çoğul Estetik*. Metis Yayınları.
- Germaner, S. (1996). *1960 Sonrası Sanat: Akımlar, Eğilimler, Gruplar, Sanatçılar*. Kabalcı Yayınevi.
- Husserl, E. (2003a). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Husserl, E. (2010b). *Fenomenoloji*. Felsefe Yazıları Dergisi, (6), 29-47. Alef Yayınevi.
- Jay, M. (2008). *Deneyim Şarkıları*. Metis Yayınları.
- Kagan, M. S. (1993). *Estetik ve Sanat Dersleri*. İmgekitabevi.
- Kant I,(2020). *Yargı Yetisinin Eleştirisi* (4. Basım). İdea Yayıncılık
- Konak, C. (2012). *Çağdaş Sanat Bağlamında Fenomenolojik Gerçekliğe Bakış*. [Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Levinas, E. (2016). *Husserl Fenomenolojisinde Görü Teorisi*. İthaki.
- Merleau-Ponty, M. (2010). *Algılanan Dünya*. Metis Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (2016). *Göz ve Tin*. Metis Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (2017a). *Algının Fenomenolojisi*. İthaki.
- Merleau-Ponty, M. (2017b). *Algının Önceliği*. Alfa Yayıncılık.
- Özçınar, Ş.(1999). Sanatın Doğası ve Bir Varlık Sorunsalı Olarak Sanat. *Felsefe Dünyası Dergisi*, (30),113-126.
- Rajchman, J. (2013). *Çağdaş: Yeni Bir Fikir Mi?* (Edt. Ali Artun, Nursu Öрге) *Çağdaş Sanat Nedir – Modernlik Sonrasında Sanat* içinde (s.19-35), İletişim Yayınları.
- Priest, S.(2018) . *Zihin Üzerine Teoriler*. Litera Yayıncılık.
- Savaş, H.(2002). Fenomenolojik Bakış ve Sinema. *Kurgu Dergisi*, (19), 67-83.
<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1350/267058.pdf?sequence=1&isallowed=Y>
10.01.2023
- Şan, E.(2016). Sanat Yapıtının Fenomenolojisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 49-63.
<https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Msgsusbd/Issue/46989/589764>.
- Şan, E. (2017) . Algıya Göre Düşünmek. *Cogito*, Merleau-Ponty Özel Sayısı (88),63-83.
- Tunalı, İ. (2002). *Estetik* (21. Baskı.). Remzi Kitabevi.
- Türkdoğan, T. (2014). *Sanat Kültür Politika-Modernizm Sonrası Tartışmalar*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe Sözlük. Mesen (9. Baskı, s.1542).
- Yıldırım, Ö. (t.y.).*Ereignis Nedir. Ne Demektir?* <https://www.felsefe.gen.tr/ereignis-nedir-ne-demektir/>
Erişim: 20 Ocak 2023
- Yılmaz, M. (2013). *Modernden Postmoderne Sanat*. Ütopya Yayınevi.
- Zahavı, D.(2018). *Husserl'in Fenomenolojisi*. Say Yayınları.